

Поліна СВІНЦОВА,

магістрант кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Інституту людини

Київського університету імені Бориса Грінченка

(Київ, Україна) posvintsova.il18@kubg.edu.ua

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ПІДЛІТКАМИ, СХИЛЬНИМИ ДО ПРАВОПОРУШЕНЬ, У ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена темі підліткової злочинності, адже ця проблема є актуальною не тільки для сьогодення, а й для всіх часів. Спостерігаючи за якісними показниками, ми бачимо, що з кожним роком вік неповнолітніх правопорушників знижується, зростає жорстокість, зухвалість під час скоєння проступків та злочинів, у структурі злочинності неповнолітніх з'являються такі випадки, як вбивства та розбійні напади. Це викликає серйозну занепокоєність, адже злочинність неповнолітніх має свої, набагато складніші, притаманні лише їй особливості.

Головну відповідальність за виховання дітей несуть батьки – так є в історії людського суспільства. Батьки є найпершими та незамінними вихователями в житті кожної людини. У сім'ї людина народжується, в ній вона робить перші кроки й саме із сім'ї людина виходить у великий і жорстокий світ.

Однак однією з причин підліткової злочинності найчастіше є неналежний догляд за дітьми батьків або їх відсутність. Загальне зниження рівня життя, неблагополуччя сімей, які з утратою прибутку втрачають і моральні цінності, відсутність нормальних побутових умов – все це призводить до того, що діти, прагнучи жити так, як усі, намагаються досягти цього шляхом крадіжок та інших злочинів.

На сьогодні перед нашим суспільством постає питання про те, як можна знизити кількість правопорушень серед неповнолітніх та молоді. Гостра проблема злочинності значно посилюється щодо підлітків.

Поле ненормативної поведінки впродовж останнього часу суттєво розширилося за рахунок нових форм девіацій, асоціальних і протиправних дій підлітків: алкоголізації, наркоманії, токсикоманії, ігроманії, інтернет-залежності та ін. Соціальна незрілість, несформованість правових установок часто призводить до правового нігілізму молоді, свідомого ігнорування вимог закону, заперечення соціальної цінності права, що знаходить вияв у різних формах девіантної поведінки, в тому числі й вчинення правопорушень. Одним з актуальних і соціально значимих завдань, що стоять перед нашим суспільством сьогодні, безумовно, є пропаганда здорового способу життя та зниження росту правопорушень серед підлітків і підвищення ефективності їх профілактики.

Необхідність якнайшвидшого розв'язання цього завдання зумовлена не тільки тим, що в країні продовжує зберігатися досить складна криміногенна обстановка, але й насамперед тим, що у сфері організованої злочинності втягується все більше і більше неповнолітніх, відбуваються небезпечні злочини, і число їх постійно зростає.

Метою нашого дослідження стало обґрунтування педагогічних умов ефективної діяльності соціального педагога в роботі з підлітками, схильними до правопорушень у закладах середньої освіти.

Ключові слова: *підлітки, правопорушення, схильність до правопорушень, чинники скоєння правопорушень, соціально-педагогічна робота з підлітками, профілактика, просвітництво, правовиховна робота.*

Polina SVINTSOVA,

Master's Degree in the Department of Social Pedagogy and Social Work

of the Human Rights Institute of Kyiv

of the Borys Grinchenko Kyiv University

(Kyiv, Ukraine) posvintsova.il18@kubg.edu.ua

SOCIO-PEDAGOGICAL WORK WITH ADOLESCENTS PRONE TO OFFENSES, IN ESTABLISHMENTS OF SECONDARY EDUCATION

The article is sanctified to the theme of juvenile criminality, in fact this problem is actual not only present time but also all times. Looking after on quality indexes we see that goes down with every year of eyelids of minor offenders, cruelty grows, impertinentness at the feasant of misconducts and crimes, such cases appear in the structure of juvenile delinquency, as murders and robbery attacks. It causes a serious concern, in fact juvenile delinquency has it, far more difficult, inherent only features her.

Main responsibility parents carry for education of children, so already is in history of human society. Parents are first-ever and irreplaceable educators in life of everybody. In family a man gives birth, in her she undertakes the first steps, namely from family a man goes out in large and cruel light.

However, one of causations of juvenile crime mostly is an improper supervision upon the children of parents or their absence.

Common decline of standard of living, trouble of families, that with the loss of income lose moral values, absence of normal domestic terms, is all results in a volume, that to put, aiming to live how all, try to attain it by thefts and other crimes.

For today before our society a question appears about that, how it is possible to bring down the amount of offences among minor and to the young people. The sharp problem of criminality and offences considerably increases among teenagers.

The field of unnormative behavior during the last time substantially broadened due to the new forms of deviations, asocial and actions of teenagers : alcoholizing, drug addictions, glue-sniffings, internet-dependences and other Social immaturity, the unformed of legal options often results in legal nihilism of young people, conscious ignoring of requirements of law, denial of social value of right that finds a display in the different forms of behavior, including feasant of offences. One of actual and socially meaningful tasks that stand before our society today undoubtedly, propaganda of healthy way of life and decline of height of offences is among teenagers and increase of efficiency of their prophylaxis.

The necessity of the most rapid decision of this task is predefined not only that in a country continues to be kept sticky enough criminogenic wicket, but also first of all that in the spheres of the organized crime is pulled in all anymore and more minor, there are dangerous crimes, and number them grows constantly.

The article is sanctified to illumination of our research, the aim of that was: ground of pedagogical terms of effective activity of social teacher in-process with teenagers apt to offences in establishments of secondary education.

Key words: *teenagers, offenses, predisposition to offenses, factors of committing offenses, social and pedagogical work with teenagers, prevention, education, law enforcement work.*

Постановка проблеми. Останнім часом у суспільстві спостерігається зростання проблеми правопорушень серед неповнолітніх, що певним чином пов'язано з процесами деморалізації суспільства, безробіттям великої кількості населення, зі стрімким розвитком девіантної поведінки підлітків, розповсюдженням інших соціально негативних явищ у дитячому і молодіжному середовищі.

На жаль, протягом багатьох років у нашій країні недостатню увагу приділяли правовій освіті та вихованню. Люди погано знають закони, через це важко вимагати виконувати їхні норми. Це сприяє збільшенню кількості правопорушень. Також серед умов зростання злочинності в незалежній Україні спостерігається байдужість значної частини населення до державних справ узагалі і до правопорядку зокрема. Люди стурбовані своїм становищем, матеріальним забезпеченням, що знижує роль духовного складника і призводить до росту правопорушень. У такому суспільстві зростають діти, підлітки, молодь, які засвоюють неправомірні зразки поведінки, прилучаються до вчинення правопорушень.

Вирішення даної проблеми можливе за допомогою правовиховної і реабілітаційної роботи педагогів, психологів, різних фахівців, які працюють із сучасними підлітками на базі закладів освіти, позанавчальних організацій, клубів дозвілля тощо. Особливо цінною для вирішення даної проблеми є профілактична робота соціального педагога з підлітками, схильними до правопорушень, подолання злочинності серед неповнолітніх, превенції вчинення ними правопорушень.

Аналіз досліджень. Над вирішенням проблеми правопорушень серед неповнолітніх, над пошу-

ком напрямів їх профілактики працює широке коло фахівців різних наукових галузей: кримінології, юриспруденції, психології, педагогіки, соціальної педагогіки, соціології, правознавства тощо. Дослідженню правових аспектів правопорушень неповнолітніх присвятили свої праці Ю. Антонян, М. Костецький, В. Кудрявцев та ін. Психолого-педагогічні аспекти профілактичної роботи зі схильними до правопорушень підлітками розроблялись у дослідженнях М. Алемаскіна, І. Дьоміної, О. Змановської, Л. Зюбіна, Н. Максимової, С. Немченка, М. Синьова, В. Суліцький, Т. Титаренка тощо. Зусилля цих учених були спрямовані на дослідження причин формування схильності підлітків до правопорушень.

Питаннями соціально-педагогічної роботи з підлітками, схильними до правопорушень, займалися українські науковці В. Єрьоменко, І. Козубовська, С. Немченко, В. Оржеховська, О. Пилипенко, Т. Федорченко та ін. На їхню думку, соціально-педагогічна робота з підлітками в даному напрямі має на меті запобігання розповсюдженню правопорушень як соціального явища в учнівському середовищі, мінімізацію їх негативних наслідків; запобігання формуванню схильності підлітків до протиправної поведінки, створення умов для їх успішної соціалізації, навчання адекватним способам самореалізації.

В останні десятиліття виконано низку дисертаційних досліджень (Д. Бойко, В. Владимірова, О. Ганзенко, В. Дубровський, В. Загрева, І. Запорожан, Л. Мацук, Л. Момоток, М. Подберезський, О. Святокум, Л. Твердохліб, О. Хоптяна та ін.) з проблем правового виховання дітей і молоді. Дослідники вивчають у гармонійній єдності

право і мораль; досліджують правосвідомість як громадянську цінність, акцентують увагу на формуванні правової свідомості та поведінки вихованців різного віку.

Водночас проблема пошуку ефективних шляхів і методів соціально-педагогічної роботи з підлітками, схильними до правопорушень, не є вирішеною і потребує методичного обґрунтування та пошуку дієвого інструментарію для здійснення профілактичних і корекційних заходів.

Метою статті є розгляд напрямів соціально-педагогічної роботи з підлітками, схильними до правопорушень.

Виклад основного матеріалу. Проблема правопорушень серед підлітків на сьогодні залишається однією з гострих проблем українського суспільства. Т. Шанскова уточнює, що термін «правопорушення» застосовується в широкому розумінні й об'єднує поняття як злочину, тобто діяння, окресленого в Кримінальному Кодексі України (далі – ККУ), так і правопорушення, відповідальність за яке настає в адміністративному порядку (Шанскова, 2006: 50). За результатами досліджень Т. Шанскової, для сучасних підлітків найбільш характерні правопорушення, пов'язані з крадіжками – 70,5%; наркотиками – 2,8%; хуліганством – 6,2%; злочинами проти життя та здоров'я – 2,1%; інше – 9,4%. Щодня підлітки в Україні вчиняють понад 100 злочинів, у тому числі одне вбивство або злочин із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, одне зґвалтування, два-три розбійні напади, вісім пограбувань, сімдесят крадіжок приватного і державного майна (Шанскова, 2006: 50).

За даними Ю. Заросинського, найбільше вчиняється крадіжок, які підлітки скоюють із корисливих мотивів, з метою особистого збагачення. Така поведінка зумовлена тим, що дітям хочеться мати престижні речі, власні кишенькові кошти. Батьки, на жаль, не спроможні в повному обсязі забезпечити потреби своїх дітей, тому останні й ідуть на вчинення злочинів. При цьому багато хто з них вважає, що відповідальності перед законом їм, неповнолітнім, нести не прийде (Заросинський, 2015: 255).

Т. Шанскова називає такі причини вчинення правопорушень у підлітків:

1. Соціально-економічні: зuboжіння населення; зростання в суспільстві соціальної напруги, рівня безробіття; політична нестабільність у країні.

2. Неприятливе сімейне оточення (40% неповнолітніх правопорушників виховувалося в неблагополучних сім'ях: неповних, конфліктних, асоціальних, кримінальних).

3. Низький рівень правової освіти та виховання в школі та сім'ї й формування на цій основі правового нігілізму – негативного або байдужого ставлення до норм державного права.

4. Проблеми у взаємостосунках підлітка в шкільному середовищі (антипедагогічні методи роботи вчителів із важковиховуваною дитиною, конфліктні ситуації в класному колективі, неуспішність у навчанні).

5. Негативний вплив позашкільного середовища: скорочення системи закладів дозвілля для неповнолітніх призводить до незайнятості вільного часу підлітків.

6. Вплив неформальних угруповань, які втягують неповнолітніх до вчинення правопорушень такими шляхами: спекулюванням на піднесенні виняткового статусу членів певного угруповання; заохоченням негативних рис людини (жадібність, скупість, прагнення до надмірного ризику); демонстрацією хибного психологічного захисту; відкритим психологічним та фізичним насильством тощо (Шанскова, 2006: 51).

7. Вікові особливості психіки підлітків, які сприяють антисуспільним проявам (акцентуація характеру, реакція групування, реакція емансипації, почуття дорослості, прагнення до самоствердження, емоційна неврівноваженість, підвищена збудливість, конформність тощо).

8. Негативний вплив засобів масової інформації, що пропагують культ фізичної сили та агресію (Шанскова, 2006: 51–52).

Найбільшу групу причин учинення правопорушень серед неповнолітніх становлять соціальні, до яких слід також віднести культ насильства, що утвердився в сучасному мистецтві, надмірно лібералізовану статеву мораль. Особливу роль у цьому контексті відіграють засоби масової комунікації, що демонструють широкий потік продукції зі сценами насильства й аморальної поведінки, негативно впливаючи на духовний світ і психічний стан особистості. Через це створюються моделі девіантної поведінки, які є своєрідним зразком для копіювання такої поведінки неповнолітніми (Казміренко, Кудерміна, 2013: 37).

Демонстрування практично щодня насильства за допомогою телебачення (мультифільми, фільми, передачі) та відео зміцнює думку школярів про насильство як цінність і засіб засвоєння усталеної поведінки. Підліток легко засвоює побачені цінності, манери та норми поведінки, оскільки процеси осмислення, оцінки й розмежування реальності та фантазій розвинуті ще недостатньо (Заросинський, 2015: 232). Побачену агресію він може переносити у повсякденне життя з власними

цілями. Крім того, зростає ступінь його сприйнятливості до насилля як певної норми взаємовідносин з оточуючими людьми.

Зазначені чинники (окремо взяті чи в сукупності) становлять собою підґрунтя для неконструктивної позиції особистості, що виявляється в її девіантній поведінці, схильності до вчинення правопорушень (Казміренко, Кудерміна, 2013: 45). Саме тому гостро постає проблема соціально-педагогічного впливу на підлітків з метою профілактики та корекції їхньої схильності до правопорушень, попередження загострення акцентуацій характеру та формування адекватної поведінки у відповідь на різні ситуації оточуючого середовища.

На думку І. Трубавіної, серед основних напрямів роботи соціального педагога з підлітками, схильними до правопорушень, важливими є:

- облік учнів, схильних до порушень дисципліни і порядку, режимних правил поведінки; до агресивної, нетолерантної поведінки в школі, поза школою, в позаурочний час, у спілкуванні з оточенням;

- розроблення та здійснення програми діяльності з профілактики і попередження правопорушень серед неповнолітніх, особливо серед тих, хто перебуває на внутрішньошкільному обліку та на обліку в правоохоронних органах;

- розповсюдження і пропаганда правових знань серед неповнолітніх із метою виховання правової культури та свідомості, законслухняності, дисциплінованості;

- утворення в шкільному закладі атмосфери нетерпимості до будь-яких виявів антигромадської, протиправної поведінки (Нелюбіна, 2006: 15).

Ми можемо розглядати правопорушення як соціальне явище, адже його не можна пояснити з біологічних позицій. Звісно, біологічне в людині відіграє важливе значення в її життєдіяльності, але якщо говорити про світогляд особистості та причини поведінки, то вони формуються передусім під впливом соціальних чинників.

Беручи до уваги особистісні особливості підлітків, які схильні до правопорушень, ми можемо як у хлопців, так і в дівчат спостерігати негативне ставлення до школи й однокласників, відносини з якими мають негативний характер, а також таким підліткам притаманне негативне ставлення до інших людей та їхніх чеснот, зокрема честі й гідності. Для підлітків з асоціальною й антисоціальною поведінкою характерне відчуження від загальноприйнятих правил соціального співжиття, відсторонення від позитивних соціальних цінностей.

Зазвичай у підлітків самооцінка ще не визначена, а ціннісні орієнтації ще не складені в сис-

тему, однак уже існують специфічні риси, які притаманні саме підліткам-правопорушникам. Насамперед такі підлітки оцінюють себе значно нижче за інших, вони вважають себе не такими привабливими зовнішньо, не такими успішними у навчанні, не такими розумними, не такими добрими та чесними. Також свої невдачі вони прив'язують до чогось зовнішнього, вважають, що комусь везе більше, в когось більше можливостей і самі ж намагаються скласти про себе негативне враження. І звісно, у підлітків зростає значущість об'єктів, які задовольняють їхню потребу престижу. На тлі переваги у делінквентів споживчих тенденцій їхні ціннісні орієнтації мають прямий зв'язок зі структурою їхнього дозвілля: придбання спиртного, відвідування барів і дискотек, перегляд кінофільмів і телепередач, відсутність інтересу до читання книг.

Отже, під час нашого дослідження була поставлена мета, а саме вивчення факторів, які впливають на формування в учнів схильності до правопорушень у закладах середньої освіти, а також вивчення особистості підлітка, схильного до правопорушень, задля обґрунтування педагогічних умов ефективної роботи соціального педагога.

У нашому дослідженні взяло участь 20 учнів 9-х класів віком від 13 до 14 років, серед яких ті, хто перебуває в складних життєвих обставинах, та учні, в щоденнику яких найбільше записів про погану поведінку в класі.

Ми визначили для себе такі завдання, як: діагностика характерологічних поведінкових особливостей підлітків; вивчення характеру взаємин та особливостей спілкування з учителями та однокласниками; діагностика емоційного стану підлітка.

На першому етапі нашого дослідження ми застосовували метод спостереження. Спостереження – це організоване дослідження педагогічного процесу в природних умовах. Це найпоширеніший метод вивчення проблем навчання та виховання. Його сутність полягає в умисному, систематичному та цілеспрямованому сприйнятті психолого-педагогічних явищ.

Спостереження велося протягом кількох днів за роботою учнів на уроках і на перервах з метою вивчення поведінки підлітків у звичному їм середовищі. Під час цього ми встановили, що є учні, які відсторонені від усіх і проводять час наодинці лише з мобільним телефоном. Також були учні, які під час уроків спілкувалися зі своїми друзями, тим самим заважаючи вчителям проводити уроки, на зауваження не реагували. Як з'ясувалося, така поведінка була їм притаманна завжди.

Наступним етапом дослідження проблеми була бесіда з класними керівниками про кожну дитину індивідуально. Вони дали характеристику учнів, розповіли про їхні сім'ї. Зі слів керівників ми можемо зробити висновок, що більшість підлітків, схильних до правопорушень, – з неповних сімей та сімей, що потребують додаткової соціальної допомоги.

Наступним кроком було проведення анкетування серед учнів з метою вивчення їхніх стосунків у сім'ї, їх відношення до шкідливих звичок і виявлення відносин із батьками. Результати анкетування показали, що у 35% підлітків у сім'ї вживають алкоголь та не завжди вирішують конфлікти розмовами, ці ж підлітки мають проблеми в колективі. 45% підлітків не мають проблем у колективі та в сім'ї, однак мають шкідливі звички. 20% підлітків не мають жодних проблем і залежностей і підтримують здоровий спосіб життя.

Далі проводилося тестування на визначення особливостей проявів агресивності у школярів підліткового віку за методикою А. Басса і А. Дарки, що визначає якісні та кількісні характеристики прояву агресії. Під час тестування виявилось, що в нашій вибірці (20 осіб) високий та середній рівень вираженості агресії спостерігався у 76% учнів. Високий рівень виявився у 32%, середній рівень – у 44%, а низький рівень показали 24% досліджуваних. Отримані дані демонструють значні відмінності у прояві агресивності між хлопцями та дівчатами підліткового віку. У хлопців цей показник вищий за дівчат у 1,5 рази.

За результатами проведеної методики ми встановили такі види агресії у досліджуваних: вербальна агресія притаманна 27% підлітків; фізична агресія – 23% опитуваних; негативізм – 13% респондентів; дратівливість – 7% опитуваних, підозрілість – 12% опитаних підлітків; 9% респондентів – образливість. Аутоагресія притаманна 8% опитаних. Непрямої агресії не виявлено в жодного з опитуваних.

У будь-якому віковому періоді взаємодія людей у колективі має велике значення, але в підлітковому віці вона набуває особливого значення, адже саме в цей період відбувається становлення особистості, й авторитет батьків замінюється на авторитет групи. Коло спілкування підлітка впливає на його розвиток як особистості. В умовах такого спілкування з однолітками стає необхідністю застосування на практиці прийнятих у певній групі норм поведінки.

Наступним етапом було проведення тестування з метою виявлення ситуаційної (реактивної) та особистісної тривожності у досліджу-

ваних. Ми використовували Шкалу самооцінки за Ч. Спілбергом. Результати тестування на рівень реактивної тривожності показали у хлопців 0%, у дівчат – 40%. Середній рівень реактивної тривожності у хлопців 20%, у дівчат – 20%. Низький рівень реактивної тривожності було виявлено тільки у хлопців, а саме 80%. Також результати тестування на рівень особистісної тривожності показали нам, що високий рівень особистісної тривожності проявляється у 20% хлопців та 80% дівчат. Середній рівень особистісної тривожності спостерігається у 80% хлопців і 20% дівчат. Низький рівень особистісної тривожності не спостерігається в жодного із досліджуваних.

За результатами тестування 40% учнів від загальної кількості мають високий рівень особистісної тривожності; середній рівень особистісної тривожності мають 60% учнів. Низького рівня особистісної тривожності не було виявлено в жодного учня. Можна зробити висновок, що учні підліткового віку характеризуються середнім рівнем особистісної тривожності. Це нормально і не повинно викликати особливих хвилювань.

Учні, які за результатами дослідження мають високий рівень особистісної тривожності, схильні сприймати загрозу своїй самооцінці та життєдіяльності у великому, широкому діапазоні ситуацій і реагувати досить напружено, вираженим станом тривожності. Стан тривожності у таких учнів з'являється в різноманітних ситуаціях, й особливо коли вони стосуються оцінки їхньої компетенції та престижу. Більшість учнів із високим рівнем особистісної тривожності – це дівчатка. Не виключено, що на рівень особистісної тривожності мають вплив гендерні ролі та їх особливості в підлітковому віці.

За результатами аналізу отриманих даних щодо реактивної тривожності маємо такі дані:

- високий рівень реактивної тривожності – 12% від загальної кількості;
- середній рівень реактивної тривожності – 20% від загальної кількості;
- низький рівень реактивної тривожності – 68% від загальної кількості учнів класу.

Серед учнів, що мають високий рівень реактивної тривожності, 40% – це дівчата, які брали участь у даному дослідженні, та жодного хлопця. Цей стан є реакцією на стресову ситуацію, є різним за інтенсивністю та динамічним у часі. Серед учнів, що мають помірний рівень реактивної тривожності, 20% хлопців і 20% дівчат. Це нормальний, природний рівень. Серед учнів, що мають низький рівень реактивної тривожності, 80% хлопців та 20% дівчат. Це свідчить, що на

стресову ситуацію вони реагують із меншою напругою, занепокоєнням. Але це може вказувати на те, що досліджувані активно витісняють високу тривожність з метою показати себе «у кращому світлі». Низька тривожність у підлітків вимагає з боку соціальних педагогів підвищеної уваги до мотивів діяльності школярів і формування у них почуття відповідальності.

Після цього дослідження ми провели профілактично-корекційну роботу з підлітками, які схильні до правопорушень, у закладі середньої освіти.

Профілактично-корекційна робота спрямована на усунення умов і причин виникнення проблем, конфліктів, стресових станів; збереження репродуктивного здоров'я дітей та молоді. Профілактика ґрунтується на своєчасному виявленні та подоланні проявів негативних явищ у дитячому та молодіжному середовищі. Її основним змістом є: підвищення самооцінки, зміна думки про себе та своє оточення в позитивну сторону, налагодження стосунків з однолітками, а також надання неповнолітнім інформації про наслідки вживання різних видів алкогольних та наркотичних речовин, а також про наслідки вчинення правопорушень.

Наше дослідження було проведено на базі Трипільської ЗОШ I–III ступенів.

Профілактично-корекційна робота проводиться у виді тренінгу, що спрямований на попередження соціально небажаних вчинків підлітка.

Програма включала такі заняття. «Моя індивідуальність». Це заняття розроблене з метою розвитку підлітка як особистості, розкриття його позитивних здібностей, засвоєння визначеного життєвими та суспільними потребами обсягу знань про особистість, взаєморозуміння. Заняття «Спробуй подолати свої недоліки» спрямоване на створення позитивного психологічного клімату і формування навичок самоаналізу та самоконтролю. Заняття на тему «Відповідальна поведінка» розроблене з метою формування навичок відповідального прийняття рішень. «Твоє здоров'я – у твоїх руках». Мета заняття – формувати в учнів навички безпечної поведінки та свідоме ставлення до здоров'я; виховувати бажання вести здоровий спосіб життя; виховувати в учнів ціннісне ставлення до власного здоров'я та стимулювати бажання дбати про нього; сприяти усвідомленню учнями необхідності ведення здорового способу життя; нагадати корисні звички, які допоможуть зміцнити здоров'я; прищеплювати інтерес до занять фізичною культурою і спортом. Для розвитку навичок контролю емоційної ситуації було розроблене заняття на тему «Як себе контролювати?». Заняття на тему

«Спілкування – це здорово!» було створено з метою вивчення самого поняття «спілкування», від чого воно залежить, і що потрібно робити, щоб спілкування було успішним, результативним і приємним. «Відповідальність неповнолітніх за вчинення правопорушень» входить до програми тренінгу з метою, щоб учні вміли відрізнити правомірну поведінку від протиправної, щоб пояснити їм визначення різних видів правопорушень, а також розповісти про відповідальність неповнолітніх та пояснити, що таке злочин та кримінальна відповідальність.

Після проведеної профілактично-корекційної роботи ми провели повторне діагностування з метою визначення, чи відбулись позитивні зміни в поведінці учнів. Ми повторно провели дослідження за опитувальником А. Басса і А. Дарки. Під час повторного тестування виявилось, що в нашій вибірці (20 осіб) високий та середній рівень вираженості агресії спостерігався у 26% учнів. Низький рівень показали 74% досліджуваних.

Висновки. За отриманими результатами ми можемо зробити висновок, що тренінгова програма позитивно вплинула на підлітків, знизивши рівень агресивної поведінки. Проведена корекційна робота дала можливість сформулювати практичні рекомендації для соціальних педагогів і вчителів навчальних закладів щодо роботи з підлітками, схильними до правопорушень:

1. Соціальним педагогам і практичним психологам закладів середньої освіти важливо проводити своєчасне виявлення учнів, схильних до прояву девіацій, правопорушень.
2. Встановлення особистісних відносин. Учні можуть вірити дорослим, тільки коли бачать у них друзів, а не ворогів.
3. Мотивуйте учнів до позитивної самореалізації. Давайте важковиховуваним учням шанс проявити себе з позитивного боку. Надавайте учням дружню допомогу.
4. Підтримуйте ситуацію успіху в учнях, заохочуйте їх проявляти творчу ініціативу, створюйте загальний позитивний емоційний фон у стосунках з підлітками.
5. Не застосовуйте агресивні форми взаємодії зі школярами: приниження, підозрілість, роздратованість. Навпаки, демонструйте в поведінці зразки конструктивних, доброзичливих відносин.
6. Розвивайте у себе та вихованців почуття гумору, взаємоповагу, довіру.
7. Емоційно підтримуйте позитивні зміни.
8. Допоможіть дитині відчувати власну компетентність. Будь-якому учневі необхідно бути кращим, хоча б в якомусь виді діяльності.

Таким чином, проведений аналіз результатів дослідження дозволяє зробити висновок, що виявлена позитивна динаміка зі зниження рівня агресивності вказує на ефективність розробленої

профілактично-корекційної програми. Профілактичну програму можуть використовувати фахівці, які займаються профілактикою правопорушень серед підлітків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Заросинський Ю. Л. Характеристика осіб неповнолітнього віку, що вчиняють злочини. *Економіка і право. Право. Серія 18*. 2015. № 27. С. 254–259.
2. Казміренко Л. І., Кудерміна О. І. Психологічна профілактика девіантної поведінки підлітків : навчально-методичний комплекс. Київ, 2013. 171 с.
3. Нелюбіна Д. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх. *Магістеріум. Соціальна робота в охорона здоров'я*. 2006. № 25. С. 9–14.
4. Шанскова Т. І. Аналіз причин правопорушень неповнолітніх як підґрунтя соціально-педагогічної роботи з молоддю щодо профілактики злочинності. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2006. № 30. С. 50–53.

REFERENCES

1. Zarusynskyy, Ju. L. (2015). Kharakteristika osib nepovnlitnogo viku, sco vchinyayt thlochynu. [Characteristics of juveniles who commit crimes]. Right. Series 18. Economics and Law. [in Ukrainian].
2. Kazmirenko, L. I., Kudermyna, O. I. (2013) Psuholigichna prophilaktuka deviantnoi povedinku pidlitkiv: navchalno-metoduchnyj kompleks. [Psychological prevention of deviant behavior of adolescents: educational and methodical complex]. [in Ukrainian].
3. Neljubina, D. (2006) Profilaktuka pravoporyshen sered nepovnlitnih. [Prevention of juvenile delinquency]. Master's degree. Social work in health care. [in Ukrainian].
4. Shanskova, T. I. (2006) Analiz pruchun pravoporyshen nepovnlitnih yak pidgryntya socialno-pedagogichnoi robotu z moloddju chodo profilaktuku zlochinnosti. [Analysis of the causes of juvenile delinquency as a basis for social and pedagogical work with young people on crime prevention]. Bulletin of the Ivan Franko Zhytomyr State University. [in Ukrainian].